
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

УДК 783 (075.8)

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПОСІБНИКА “УКРАЇНСЬКА ДУХОВНА МУЗИКА” У ФОРМУВАННІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВИШІВ

Гаврілова Л. Г.

У статті надається авторське тлумачення змісту соціокультурної компетентності як найважливішого феномену, що відбиває цілісний професійний і особистісний розвиток педагога. Проаналізовано структуру та зміст електронного навчального посібника “Українська духовна музика”, який пропонується для використання майбутніми вчителями музики в курсі історії українського музичного мистецтва. Посібник розглянуто як засіб формування соціокультурної компетентності студентів педагогічних вишів.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, електронний навчальний посібник, українська духовна музика.

В статье дается авторская трактовка понятия социокультурной компетентности как важнейшего феномена, отражающего профессиональное и личностное развитие педагога. Проанализированы структура и содержание электронного учебного пособия “Украинская духовная музыка”, который будущим учителям музыки предлагается использовать в курсе истории украинского музыкального искусства. Пособие рассматривается как средство формирования социокультурной компетентности студентов педагогических вузов.

Ключевые слова: социокультурная компетентность, электронное учебное пособие, украинская духовная музыка.

The article presents the author's interpretation of the socio-cultural competence as the most important phenomenon that reflects unified professional and personal development of the teacher. The author analyzes the structure and content of the electronic tutorial “The Ukrainian Sacred Music” recommended for prospective music teachers in the study course of the history of the Ukrainian music. The tutorial is viewed as a means of forming socio-cultural competence of students at pedagogical higher schools.

Key words: socio-cultural competence, electronic tutorial, the Ukrainian sacred music.

Постановка проблеми. Одним з актуальних напрямків компетентнісного підходу сучасної освіти є формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів. Оволодіння знаннями про особливості національної і світової культури, вдосконалення мовлення, спілкування рідною та іноземними мовами, готовність до адаптації у соціумі – ось ключові завдання, вирішення яких залежить від сформованості соціокультурної компетентності студентів – майбутніх педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Поняття соціокультурної компетентності увійшло до наукового обігу в останнє десятиліття. Ще на поч. 2000-х рр. категорії соціальної та загальнокультурної компетентності зазвичай розглядалися окремо. Наприклад, у колективній монографії “Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи” [1] перелік ключових компетентностей, визначених українськими педагогами (за матеріалами дискусій, організованих у межах проекту ПРООН “Освітня політика та освіта “рівний&рівному”, 2004 р.), вміщує соціальну та загальнокультурну компетентності як самостійні категорії. Тієї ж позиції дотримувалася й міжнародна спільнота, що підтверджується матеріалами Лісабонської конференції 2001 р.

Російська дослідниця І. Зимня, вивчаючи ключові компетентності як результативно-цільову основу компетентнісного підходу в освіті, зазначала, що в широкому розумінні усі компетентності соціальні, оскільки вони формуються й розвиваються у соціумі, та виокремлювала п'ять власне соціальних ключових компетентностей: це компетентності здоров'язберігання, громадянськості, соціальної взаємодії, спілкування й інформаційно-технологічна [2, с. 29]. До загальнокультурної компетентності (у переліку ключових компетентностей І. Зимньої) наближається ціннісно-смилова орієнтація у світі. Отже, дослідниця ключових компетентностей також не поєднувала категорії соціальної та загальнокультурної компетентності.

Проте останніми роками в наукових розвідках компетентнісного підходу в різних ланках освіти активно вивчається феномен єдиної соціокультурної компетентності як філософський та психолого-педагогічний компонент професійної підготовки вчителя, як основоположна характеристика особистості сучасного педагога в плані його готовності до здійснення гуманістично зорієнтованого педагогічного процесу. З 2005 р. європейські науковці на основі узагальнення наявного досвіду компетентнісної освіти визначили довідкову систему восьми ключових компетентностей, у якій міжкультурна і соціальна компетентності об'єдналися в одному блоці. Вітчизняна педагогіка також стала аналізувати цілісне поняття соціокультурної компетентності.

Наразі соціокультурна компетентність розглядається як така, що забезпечує спілкування та існування у соціумі, саме тому її формування відбувається переважно у мовленнєвій практиці. Важливим напрямком є також особистісне зростання й становлення педагога як цілісної особистості. Так багатоаспектне, багатокомпонентне явище соціокультурної компетентності докладно аналізується у розвідках І. Закір'янової [3], К. Пономарьової [4], С. Шехавцовой [5] та ін.

Огляд численних досліджень різних структурно-змістових аспектів соціокультурної компетентності доводить, що деякі науковці розглядають переважно її соціальну складову, яка дозволяє особистості самореалізовуватися в конкретних культурно-історичних умовах власної життєдіяльності (О. Квасник, М. Степаненко, Н. Хоменко та ін.). Інші вивчають феномен соціокультурної компетентності у мовленнєвій діяльності, спілкуванні та міжкультурній комунікації, наголошуючи на доцільності паралельного вивчення мови та культури (Л. Айзікова, О. Бернацька та ін.). Л. Вольнова тлумачить соціокультурну компетентність як складову психологічної культури особистості. Зарубіжні дослідники інколи виділяють соціокультурну компетентність як компонент комунікативної компетентності (М. Byram, С. Kramsh, W. Kidd).

На нашу думку, найточніше розуміння означеної категорії надає К. Пономарьова, яка вивчає соціокультурну складову у змісті курсу української мови у початковій школі й виокремлює у структурі соціокультурної компетентності дві складові: соціальну – як готовність до адаптації в соціумі (держава, рідний край, сім'я, школа тощо) – і загальнокультурну – володіння знаннями про особливості культури, зокрема національної, сформованість морально-етичних якостей та культури мовлення особистості [4, с. 80, 82]. Термін “соціокультурна компетентність” ми розуміємо як взаємодію комплексу рівноправних соціальних і культурних чинників.

Отже, соціокультурна компетентність – найважливіший феномен, що відбиває цілісний професійний і особистісний розвиток педагога. Забезпечення такого розвитку – серед провідних завдань професійної підготовки майбутнього вчителя.

Зупинимось на формуванні загальнокультурної складової соціокультурної компетентності студентів педагогічних вишів, а саме майбутніх учителів музики у загальноосвітній школі. Враховуючи специфіку майбутньої професії, у цьому процесі пріоритетну роль має відігравати вітчизняне музичне мистецтво, яке активно впливає на усвідомлення особливостей української національної культури, опанування культурно-історичних і мистецьких цінностей свого народу. Вважаємо, що серед цінностей вітчизняної музики особливе місце посідає духовна музична спадщина. Українська духовна музика як складова світової культури й частина християнського світосприймання містить багато загальнолюдських цінностей і має увійти до системи формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів музики.

Пропонуємо електронний навчальний посібник “Українська духовна музика”, укладений викладачами ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет” Л. Гавріловою, В. Сипченком та магістром богослов'я І. Удовенком, матеріали якого висвітлюють історико-культурологічні аспекти існування вітчизняної музики

духовного змісту. **Метою** цієї статті є огляд структури й змісту посібника та визначення можливостей використання його матеріалів у формуванні соціокультурної компетентності майбутніх учителів музики.

Виклад основного матеріалу. Духовна музика – це вокальні або вокально-інструментальні (інколи інструментальні) твори з канонічних, релігійних за змістом текстів або сюжетів, які виконуються під час богослужінь та у концертному побутуванні. Незважаючи на суто релігійне спрямування, кращі зразки духовної музики є глибокими, філософськими за змістом творами найвищого художнього рівня. Саме тому залучення молоді до найкращих зразків цієї музики активно впливає на культурний розвиток особистості, її духовно-ціннісні орієнтири, отже, на соціокультурну компетентність.

Програми українських вишів, як професійної музичної, так і музично-педагогічної освіти, поступово розширюються матеріалами вітчизняної духовної музики. Зокрема, традиції української духовно-музичної культури вивчаються в курсі “Історія української музики”, куди включено матеріали про виникнення в Україні богослужбового співу ще за часів Київської Русі, подано характеристику стильових особливостей вітчизняної музики для церкви, розкрито специфіку давнього нотопису, його еволюцію тощо. Українська духовна музика, її видатні майстри – композитори, диригенти, хорові колективи – розглядаються у межах різних курсів диригентсько-хормейстерської підготовки “Історія хорової музики”, “Хорознавство” та ін. Для забезпечення сучасного рівня викладання історії музики, поглибленого вивчення української духовно-церковної музики, її жанрового різноманіття, ознайомлення з творчістю композиторів, які працювали у цій галузі від найдавніших часів до наших днів, створений електронний навчальний посібник “Українська духовна музика”, рекомендований для використання в курсі “Історія української музики” відповідно до навчального плану спеціальності 7.01010201 – початкова освіта, спеціалізація – музика.

Посібник за класифікацією Національного стандарту України (ДСТУ 7157:2010. Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості [6]) належить до самостійних мультимедійних електронних видань, оскільки у ньому рівнозначно та взаємопов’язано за допомогою відповідних програмних засобів існує текстова, звукова, графічна та інша інформація.

Електронний навчальний посібник з української духовної музики зроблений на основі гіпертекстової розмітки мови html, його сторінки містять скрипти, каскадні таблиці стилів (CSS), форми, зображення, звук, відео. Використано також jQuery, на основі якого створені слайдер, аудіо- та відеоплеєри, слайд-шоу. Матеріали посібника представлені на диску DVD-ROM.

Посібник створений з урахуванням певних вимог до комп’ютера: операційна система Microsoft Windows 2000/XP/Vista/7; процесор Pentium 4 1,6 ГГц або аналогічний Athlon; оперативна пам’ять 512 Мб (рекомендовано 1024 Мб); 1,5 Гб вільного місця на жорсткому диску; допоміжне ПЗ DirectX 9.0c, Adobe Flash Player, Adobe Reader, Silverlight, QuickTime (додаються на диску); пристрій для зчитування DVD-дисків; рекомендовані Інтернет браузері: Opera, Mozilla Firefox, Google Chrome. Крім того, з посібником можна ознайомитися в Інтернеті за адресою <http://ukrspiritmuz.net.ua/>.

Структура електронного мультимедійного посібника з української духовної музики висвітлюється на титульній сторінці (рис. 1) і містить такі складові:

1. Переднє слово.
2. Нариси з історії української духовної музики.
3. Творці духовної музики.
4. Жанри духовної музики.
5. Календар православних свят.
6. Глосарій.
7. Аудіодобірка духовної музики.
8. Відеофрагменти виконання духовної музики.
9. Нотна скарбничка.
10. Три слайд-шоу.
11. Тестові завдання та музична вікторина.
12. Інформація про авторів.

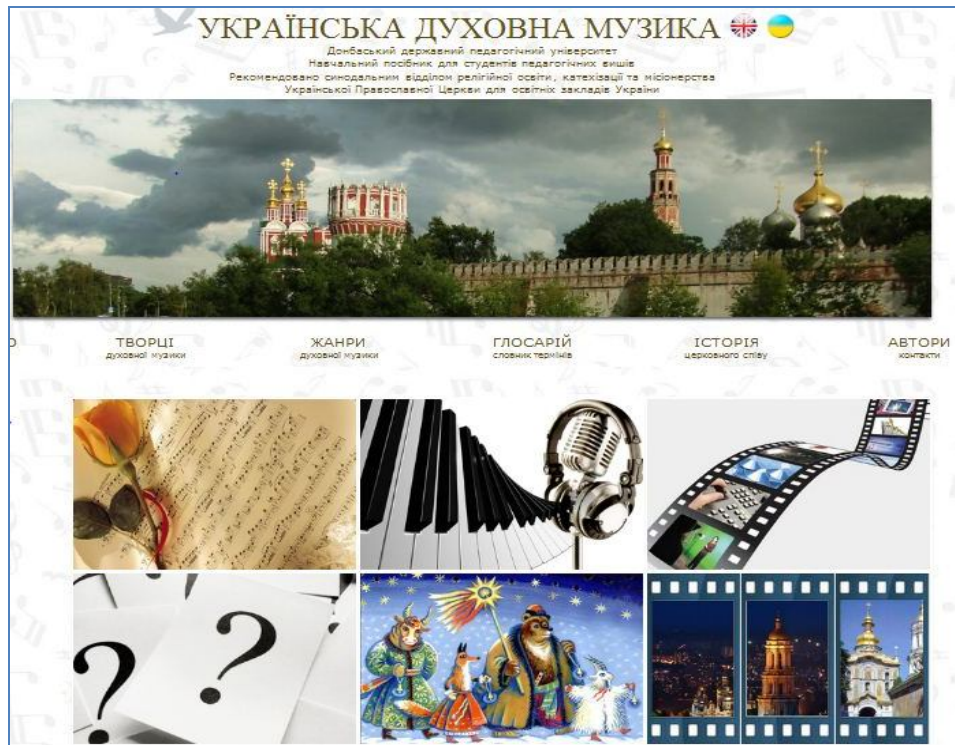

Рис. 1. Титульна сторінка електронного посібника “Українська духовна музика”

Розглянемо кожен структурно-змістовий підрозділ посібника докладніше.

- “Переднє слово” – вступний розділ, у якому обґрунтовано доцільність створення електронного навчального засобу з української духовної музики, рекомендованого майбутнім учителям музики, які вивчають курс “Історія української музики” у педагогічних навчальних закладах. До передмови додаються списки використаних літературних джерел та інтернет-ресурсів, які розміщені в окремих файлах у форматі pdf.

- “Творці духовної музики” (42 персоналії) – біографічні відомості та стислий огляд творчості українських митців, які писали і пишуть донині музичні твори духовної тематики та релігійно-культурного призначення. Користувачі можуть ознайомитися з творчими досягненнями композиторів доби бароко (М. Дилецького, С. Пекалицького), майстрів хорового духовного концерту др. пол. XVIII – поч. XIX ст. (М. Березовського, А. Рачинського, С. Дегтярьова, А. Веделя, Д. Бортнянського та ін.), діячів української музичної культури кін. XIX – поч. XX ст. (М. Леонтовича, К. Стеценко, композиторів Перемишльської школи М. Вербицького, О. Нижанківського та ін.), з духовною спадщиною сучасних українських композиторів (І. Алексійчук, Г. Гаврилець, Л. Дичко, В. Степурка, М. Шуха тощо). Статті супроводжують фотоматеріали, аудіо- та відеофрагменти творів у виконанні хорових колективів України.

- Розділ “Жанри духовної музики” містить 32 статті про жанри православної музики (Всенощна, Літургія, Канон, Партесний концерт, Стихира та ін.) та піснеспіви католицького культу (Меса, Кондак, Мотет, Реквієм, Хорал та ін.). Статті доповнюються репродукціями ікон, нотними фрагментами, звучанням аудіофрагментів.

- “Історія церковного співу” вміщує нариси з історії української духовної музики, в яких у стислій формі подано історичну еволюцію церковних піснеспівів української православної церкви (від найдавніших часів прийняття християнства в Україні-Русі до наших днів): періодизація історії української духовної музики; еволюція знаменного розспіву як основної форми українського богослужбового співу; форми запису української духовної музики; партесний спів XVII – поч. XVIII ст.; розквіт української духовної музики у сер. XVIII – на поч. XIX ст.; сучасний етап розвитку української церковної музики.

- “Глосарій” – словник із 123-х найуживаніших музичних та релігійних термінів, доповнених ілюстраціями.

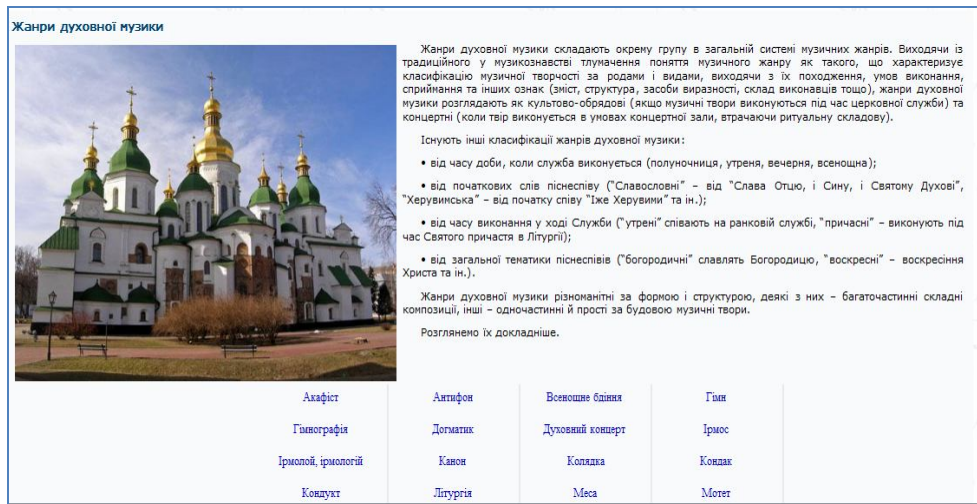

Рис. 2. Сторінка "Жанри духовної музики"

Рис. 3. Сторінка глосарію "Знаменна нотація"

- Розділ "Нотна скарбничка" вміщує 45 музичних творів: класику української духовної музики (твори М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, М. Леонтовича, К. Стеценка та ін.), зразки сучасної української музики духовного змісту та культового призначення (твори Г. Гаврилець, Л. Дичко, В. Польової, В. Файнера тощо). Усі нотні зразки подані в окремих файлах у форматі pdf, які можна зберегти у разі потреби власному комп'ютері.

- "Аудіодобірка духовної музики" – це 125 музичних творів різних композиторів та різних жанрів у форматі mp3. Окремо виділений розділ "Музика православних свят".

- "Відеофрагменти духовної музики" – 15 фрагментів відеозаписів з концертів духовної музики, а також виконання музики у супроводі нотного тексту на моніторі. Вмикати й вимикати відео зразки, керувати гучністю та зображенням можна за допомогою відповідних кнопок.

- "Календар православних свят" – розділ, який містить історичні відомості про визначні православні свята та сценарії до їх святкування на виховних позакласних заходах: 7 січня – Різдво Христове; 19 січня – Хрещення Господнє, свято Водохреща; 15 лютого – Стрітення Господнє; Великдень, Пасха; День Святої Трійці; 6 травня – день святого великомученика Георгія Победоносця; 24 липня – день святої рівноапостольної княгині Ольги; 14 жовтня – Покрова Пресвятої Богородиці; 19 грудня – празник св. Миколая, архієпископа Мир Лікійського чудотворця.

- У розділі "Слайд-шоу" розміщені три слайд-шоу, присвячені музичним традиціям духовних центрів України: Святої Успенської Києво-Печерської лаври, Свято-Успенської Почаївської лаври та Свято-Успенської Святогірської лаври. На музичному тлі духовних піснеслівів та чергування слайдів із фотозображеннями

вітчизняних лавр звучить стисла розповідь про історію кожного духовного центру, його святині та музичні традиції.

- “Тестові завдання та музична вікторина”, розроблені для закріплення й перевірки знань української духовної музики. У тестуванні пропонуються 20 завдань закритого типу (тестова програма easyQuizzy): на встановлення відповідності, хронологічної або логічної послідовності, на вибір одного або кількох правильних відповідей. Наприкінці тестування пропонується протокол з аналізом результатів.

Музична вікторина містить 10 музичних запитань закритого типу, які надають можливість прослухати фрагмент музичного твору й визначити його назву (обрати один із запропонованих варіантів відповіді).

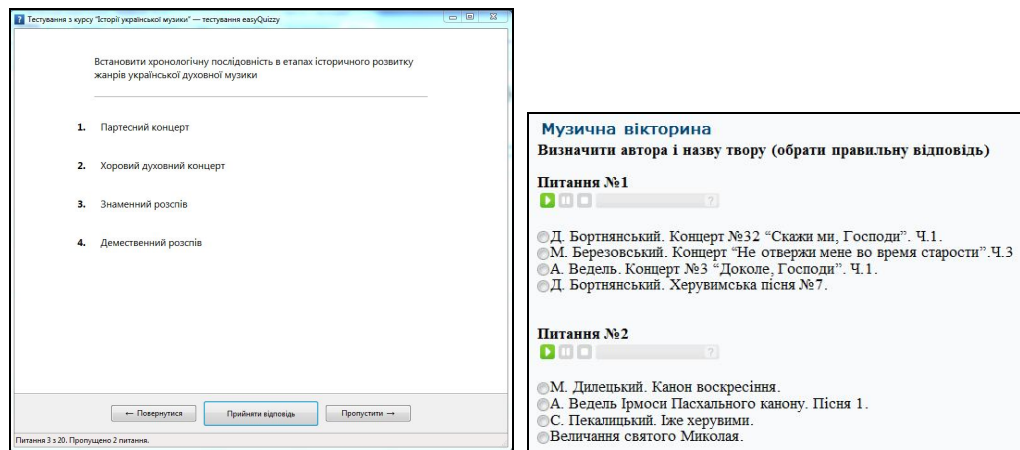

Рис. 4. Сторінки тестування і музичної вікторини

Одним із специфічних структурно-змістових принципів навчального посібника “Українська духовна музика” є релігійно-культовий, пов’язаний із обов’язковим зверненням до церковної термінології, культових понять та визначень. Урахування цього принципу необхідно, оскільки ознайомлення студентів із духовною (церковною) музикою неможливе без усвідомлення християнських православних традицій як моральних норм та цінностей українського народу. Студенти – майбутні вчителі музики повинні мати загальні уявлення про духовно-релігійну культуру свого народу, вміти орієнтуватися в її образах, сюжетах, символах, вони мають усвідомлено сприймати твори духовної музики, що стане основою їхнього подальшого саморозвитку й самоосвіти.

Слід зазначити, що посібник отримав благословення митрополита Полтавського і Миргородського, голови Синодального відділу релігійної освіти, катехизації та місіонерства УПЦ Високопреосвященнішого Филипа (від 15.03.2013 р.) на видання навчального засобу з грифом “Рекомендовано синодальним відділом релігійної освіти, катехизації та місіонерства Української Православної Церкви для освітніх закладів України”.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Уведення електронного посібника до вивчення історії української музики сприяє формуванню соціокультурної компетентності майбутніх учителів музики, оскільки сприяє вирішенню таких педагогічних завдань, як-от:

- усвідомлення української духовної музики як естетичного феномену, художньо-культурної цілісності, яка увібрала духовний досвід народу, втілила його релігійні, філософсько-етичні й моральні норми;
- закріплення знань про напрямки і стилі музичного мистецтва;
- розширення музикознавчого світогляду, ознайомлення з творчістю сучасних українських композиторів – майстрів духовної музики;
- розвиток емоційно-почуттєвої сфери молоді, образно-асоціативного мислення й художньо-творчих здібностей майбутніх учителів музики;
- виховання художньо-естетичного смаку, потреби у спілкуванні з “високим” мистецтвом та засвоєнні цінностей світової культури, розширення світогляду, формування культурно-освітнього простору кожного студента;

- розвиток інформаційної культури молоді.

Соціокультурний розвиток майбутніх учителів музики має відбуватися на кожному занятті, у межах кожного предмету. Але мистецькі дисципліни, зокрема курси історико-музикознавчої спрямованості, особливо перспективні у цьому процесі, адже багатий духовний світ молоді, різнобічна естетична ерудиція та орієнтація в художніх цінностях допоможуть майбутнім учителям адаптуватися у соціальному середовищі, знайти своє місце в житті й педагогічній професії.

Література

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
2. Зимняя И. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя // Труды методологического семинара "Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы". – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
3. Закірюнова І. А. Формування соціокультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови в процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Закірюнова І. А. ; Ін-т вищої освіти АПН України. – К., 2006. – 22 с.
4. Пономарьова К. І. Соціокультурна складова у змісті початкового курсу української мови / К. І. Пономарьова // Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти: Дайджест 1 / укл. О. В. Онопрієнко. – Донецьк : Каштан, 2011. – 98 с.
5. Шехавцова С. О. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у позанавчальній діяльності університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Шехавцова С. О. – Луганськ, 2009. – 22 с.
6. ДСТУ 7157:2010. Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості. – К. : ДЕРЖСПОЖИВСТАНДАРТ УКРАЇНИ, 2010. – 18 с.